

O TRABALLO SOCIAL FORENSE

Pilar Ruiz Rodríguez

Traballadora social forense nos xulgados de La Rioja

RESUMO:

Historia e evolución do Traballo Social Forense en España. Funcións que foi desenvolvendo o/a traballador/a social nos tribunais españois. Xulgados nos que intervén. As peticións de informes sociais dos tribunais aos traballadores e traballadoras sociais doutras institucións, límites da intervención do/da traballador/a social. Técnicas e instrumentos no Traballo Social Forense en: violencia de xénero, protección de menores, menores que sufriron abusos sexuais, separacións de parella, valoración da garda e custodia compartida, incapacidade, internamento e malos tratos aos maiores. A intervención do/da traballador/a social en asuntos penais e a valoración social da imputabilidade. Para que lle pode servir un informe social a un tribunal de instrución. A autopsia social: escenario do delito de violencia familiar.

PALABRAS CLAVE:

Traballo social. Forense. Perito. Tribunais.

RESUMEN:

Historia y evolución del Trabajo Social Forense en España. Funciones que ha ido desarrollando el Trabajador Social en los Tribunales Españoles. Juzgados en los que interviene. Las peticiones de Informes Sociales de los Tribunales a los Trabajadores Sociales de otras instituciones, límites de la intervención del Trabajador Social. Técnicas e instrumentos en el Trabajo Social Forense en: Violencia de género, protección de menores, menores que han sufrido abusos sexuales, separaciones de pareja, valoración de la guarda y custodia compartida, incapacidad, internamiento y malos tratos a los ancianos. La intervención del Trabajador Social en asuntos penales y la valoración social de la imputabilidad. Para que puede servir un Informe Social a un Tribunal de Instrucción. La autopsia Social: Escenario del delito de violencia familiar.

PALABRAS CLAVE:

Trabajo Social. Forense. Perito. Tribunales.

ABSTRACT:

The history and evolution of Forensic Social Work in Spain. Functions of by the Social Worker before the Spanish Courts. Courts in which Social Workers intervene. Court's request of Social Reports to Social Workers belonging to other institutions; limits of the intervention of Social Workers. Techniques and instruments in Forensic Social Work in the areas of: gender-based violence, protection of minors, child sexual abuse, judicial separation, assessment of shared parental responsibility, legal incapacity, elder abuse and confinement. The intervention of Social Workers in criminal matters and the social assessment of imputation. Use of a Social Report in a First-instance Criminal Court. Social autopsy: the crime scene of domestic violence.

KEY WORDS:

Social Work. Forensic. Expert. Courts.

CONTEXTUALIZACIÓN:

As traballadoras e os traballadores sociais eran xa asesores nos tribunais de menores en España en 1931, Palacios (1988). Ese ano constituíuse o Consello Superior de Protección de Menores, creando catro seccións, unha delas a de Asistencia Social, que se mantivo despois da Guerra Civil española (1936-1939).

A denominación profesional era nun principio de “visitadoras sociais”. En 1971, na memoria do Ministerio de Xustiza confeccionouse o Programa de necesidades de la obra de protección de menores e entre outros puntos acórdase a creación do Corpo de Xuíces de Menores, ou de ampliación de cadro de persoal de visitadoras sociais ao servizo das Xuntas de Protección de Menores e o de creación de prazas de delegados técnicos de liberdade vixiada ao servizo dos tribunais tutelares de menores 1971 (1972, cit. en Palacios, 1988)

As/os asistentes sociais interviñan en:

- Protección de menores sendo os técnicos que asesoraban ás xuntas provinciais de protección de menores. Desenvolvían funcións de estudo, tratamento e apoio das familias e dos menores en situación de risco.
- Nos tribunais tutelares de menores realizaban funcións de protección e de reforma. Na función protectora realizaban o estudo, o tratamento, o apoio e o control das familias nas que os menores sufrían maltrato ou negligencia. Na función de reforma realizaban o estudo, o diagnóstico e a intervención educativa cos menores que cometían feitos delituosos e as súas familias e asesoraban en ambos

os casos os tribunais sobre as medidas que debían tomar. Interviñan xunto cos delegados técnicos de liberdade vixiada de menores infractores.

A partir da democracia as traballadoras e os traballadores sociais empezaron tamén a intervir noutro tipo de asuntos. O 7 de xullo de 1981 aprobouse a lei de divorcio en España xa que estivera suspendido durante a ditadura franquista. Creáronse entón os primeiros equipos técnicos para asesorar os xulgados de primeira instancia con competencia en procedementos de familia. Os equipos estaban compostos por un psicólogo e un asistente social.

Pola Lei 21/87 acordouse o traspaso das competencias en protección de menores ás comunidades autónomas. As/os asistentes sociais que traballaban nos tribunais tutelares de menores pasaron entón a formar parte dos gobernos autónomos e continuaron valorando:

As situacións de maltrato e negligencia.

Os procedementos administrativos de acollemento e adopción.

Mantivéronse dependendo do Ministerio de xustiza os xulgados de menores uniprovinciais. Estes xulgados entenden a partir dese momento só de feitos tipificados pola lei como delitos ou faltas cometidos por menores de idade. Os xulgados de menores deben ter desde entón como mínimo para asesorar o tribunal un equipo técnico composto por un/unha educador/a, un/unha psicólogo/a e un/unha traballador/a social.

No mesmo ano das transferencias de protección de menores ás comunidades autónomas, en 1987, convocáronse no estado español as primeiras oposicións libres para cubrir 25 prazas de asistentes sociais con destino a:

Xulgados de primeira instancia (familia), algunhas clínicas médico-forenses e xulgados decanos e aos xulgados de menores.

As traballadoras e traballadores sociais transferíronse ás diferentes comunidades autónomas e actualmente só seguen pertencendo ao Ministerio de Xustiza nas seguintes comunidades autónomas: Extremadura, Baleares, Castilla-León, Murcia, Baleares, Ceuta e Melilla.

Non obstante, volveuse a requiririlles ás traballadoras e aos traballadores sociais nos tribunais grazas á Lei orgánica 1/2004 de medidas de protección contra a violencia de xénero que esixiu a creación de unidades de valoración forense integral para asesorar nos casos de violencia de xénero. Estas unidades deben de ter médico forense, psicólogo/a e traballador/a social.

Non obstante, non todos os xulgados españois teñen adscrito un traballador ou traballadora social forense na súa xurisdición. No estudo titulado *Evaluación de la situación de los juzgados de violencia sobre la mujer a los tres años de su creación* realizado en 2009 polo Observatorio Contra a

Violencia Doméstica e de Xénero dependente do Consello Xeral do Poder Xudicial e publicado na rede dicíase que o 63% dos xulgados tiñan un equipo psicosocial na provincia e só o 21% deles o tiña no partido xudicial. O 11% dos xulgados tiña Unidade de Valoración Integral (UVI) dentro do seu partido xudicial. O 47% non dispuña de Unidade de Valoración Integral na provincia. O que quere dicir que o 89% dos xulgados con competencias en Violencia de Xénero carecía dunha Unidade de Valoración Integral.

SOLICITUDE DE INFORMES SOCIAIS DESDE OS TRIBUNAIS A TRABALLADORAS/ES SOCIAIS DOUTRAS INSTITUCIÓN

As traballadoras e os traballadores sociais que desempeñen as súas funcións en concellos, protección de menores, terceira idade... teñen a obriga de auxiliar a xustiza ao igual que o resto dos cidadáns cando llo solicite o tribunal e facilitar aqueles datos dos que dispoña previamente, pero non teñen obriga cando o demande un avogado de parte.

Os tribunais poden solicitar un informe social pericial a traballadores/as sociais doutras institucións debido á falta de profesionais adscritos aos xulgados. Pero a traballadora ou o traballador social non ten a obriga de elaborar un informe dun asunto que descoñeza. O tribunal podería contratar para iso un perito xudicial solicitándollo ao Colexio Profesional de Traballadores Sociais. A traballadora ou traballador social seleccionado debería pedir unha provisión de fondos a conta da liquidación final (art. 342 da Lei de axuízamento civil), que debería ser aboado pola parte demandante, por ambas as dúas se así o decide o tribunal, ou pola administración, se as partes foran beneficiarios de xustiza gratuíta.

Non obstante, as traballadoras e traballadores sociais podemos estar interesados en entregarlle un informe social a un cliente para a súa defensa no tribunal: por exemplo nun caso de violencia de xénero ou, de violencia familiar, de imputabilidade... e poderíamos facilitarlllo ao noso cliente ou ao seu representante legal.

También os avogados poden contratar un/unha traballador/a social para que elabore unha pericial de parte e así defender os intereses do seu representado, por exemplo: nos casos de contencioso pola garda dun menor nun procedemento de familia, nas oposicións en materia de protección de menores ou para atenuar a condena dunha persoa imputada...

O tribunal pode solicitarlles aos servizos sociais ou a un punto de encontro familiar a intervención para facilitar que se cumpran unhas medidas de visitas dun menor cos seus proxenitores ou familiares. Esta intervención incluso ven recollida no novo *Código da Familia Catalán*, no artigo 25/10.

As traballadoras e os traballadores sociais poden intervir: nos xulgados de menores, nos xulgados de primeira instancia (cívís) e nos xulgados de instrución (penais): como peritos, pero tamén como mediadores.

Nos xulgados de primeira instancia interveñen nos procedementos de recursos contra a administración en asuntos de protección de menores: risco, desamparo e idoneidade para a adopción, en incapacidades, tutelas, en divorcios e separacións de parellas de feito contenciosas...

Nos xulgados do contencioso administrativo nos recursos de valoración do grao de dependencia.

En materia penal poden intervir nos xulgados de instrución en asuntos sobre violencia familiar: malos tratos e abusos sexuais a menores, malos tratos a persoas maiores ou de fillos a pais, estudando tanto á vítima como ao agresor, no estudo da imputabilidade (agresor).

Nos xulgados de violencia sobre a muller en materia civil e penal (avaliando á vítima, ao agresor e aos menores) e asesorando sobre as medidas que se deben tomar cos menores nas separacións que houberse denuncia de violencia de xénero.

ALGÚNS INSTRUMENTOS E TÉCNICAS PARA REALIZAR O TRABALLO SOCIAL FORENSE.

A traballadora ou o traballador social necesita coñecer as diferentes teorías científicas relacionadas cos conflitos familiares, os síntomas que poden amosar os membros do grupo familiar en situacións de violencia, os protocolos que foron elaborándose para realizar entrevistas a fillos e proxenitores en procedementos de familia contenciosos, a mulleres, menores ou persoas maiores vítimas, aos presuntos maltratadores. Ademais de investigar e ir elaborando protocolos e cuestionarios para estudar estes conflitos nos tribunais e axudar a rebaixar as tensións nas que os individuos se ven inmersos:

Violencia de xénero

Para o estudo das mulleres vítimas de violencia de xénero, Walker (1979) desenvolveu a teoría do Ciclo da violencia.

Para poder recoller a información da muller pódenos axudar o protocolo de entrevistas para mulleres vítimas elaborado por Echeburúa (1994) e cuestionarios traducidos por Villavicencio de Walker (1999).

Haberá que ir recollendo nas entrevistas os síntomas que manifesten as mulleres que poidan ser compatibles con ter sido vítima de violencia de xénero: vergoña, medo e ansiedade. Y os síntomas do estrés postraumático (DSM IV R, 2003): A reexperimentación do maltrato, a evitación de calque-

ra cousa que lle recorde a violencia que sufriu e o atoparse nun estado de hiperalerta. Este trastorno que segundo Leonore Walter é máis complexo e ela chamoulle, Síndrome da muller maltratada porque inclúe ademais: rabia, depresión, culpa, baixa autoestima, rancor, queixas somáticas, disfuncións sexuais, condutas aditivas e dificultades para establecer relacións, Bosch e Ferrer (2002). Como posibles secuelas físicas poderémos atopar as derivadas do maltrato: cicatrices, accidentes, queimaduras de cigarro, rotura de ósos, dentes, discapacidades e agrávanse os problemas que tiña anteriormente: diabetes, hipertensión... (Villavicencio, 1999). No caso de que nolo indique deberemos profundar nos detalles de como sucederon os acontecementos que provocaron os traumatismos. Desenvolvéronse incluso criterios para avaliar a credibilidade do testemuño da vítima xa que nos atopamos nun contexto xudicial no que en moitas ocasións non hai testemuñas e a declaración da vítima é a única proba (Juárez, 2007), e é contradictoria coa do agresor.

A muller pode amosar síntomas de problemas sanitarios, segundo se recolle no traballo titulado: *La atención sociosanitaria ante la violencia contra las mujeres*, publicado polo Instituto da Muller (2001, cit. en Aretio, 2004) derivados da tensión continuada na que viviu: baixo sistema inmunitario, dificultades respiratorias e cardíacas, dores de cabeza e lombo, insomnio, pesadelos, problemas relacionados coa alimentación (anemia, anorexia, bulimia, diarreas) e como consecuencia unha maior inxestión de psicofármacos, analxésicos, consumo de tabaco, alcohol e outras drogas. En canto á súa saúde sexual, a consecuencia das relacións sexuais impostas prodúcese unha perda do desexo sexual, problemas xinecolóxicos como trastornos menstruais, infeccións recorrentes, ETS, problemas urinarios. De saúde reprodutiva como embarazos non desexados e abortos. Durante o embarazo: hemorraxias vexinais, infeccións e anemia, parto prematuro, baixo peso da criatura ao nacer. Polo que para realizar o estudo é necesario recoller este tipo de información ou incluso solicitar o historial médico da vítima.

En ocasións, atopámonos con mulleres en procedementos de familia (divorcio ou custodia de menores) que relatan unha relación de acoso e maltrato psicolóxico da que elas non son conscientes. Podendo persistir ese tipo de relación despois do divorcio a través dos fillos. É interesante, estudar *El acoso moral: el maltrato psicológico en la vida cotidiana* de Hirigoyen, (1999) para entender ese tipo de relación e a situación na que se atopa a muller e o home no momento da separación.

Para o estudo dos presuntos maltratadores pode ser de interese coñecer as dúas tipoloxías que descubriron Jacobson e Gottman (2001) aos que denominaron “cobra” e “pitbull”. Os cobra teñen unha tendencia antisocial e potencialmente delituosa. Son máis violentos coas persoas do seu contorno (amigos, parentes, compañeiros de traballo...). Teñen menos dependencia emocional das súas vítimas que os pitbull, non son especialmente celo-

sos, gústalles incitar para que ela os abandone. Os pitbull pola súa parte son máis inseguros e teñen medo de ser abandonados.

Tamén é necesario entender a distorsión cognitiva que teñen os agresores en canto a percibir á muller como un ser inferior e a xustificación da violencia na relación de parella, para isto Echeburúa e Fernández (Echeburúa e Corral, 1998), desenvolveron dous cuestionarios, un sobre a distorsión do pensamento sobre a muller e outro sobre a violencia, que poden ser de utilidade en algún caso, pero que por ser moi explícitas as preguntas dos ditos cuestionarios na maioría das ocasións, nos tribunais os presuntos agresores non responden ao que pensan e manipúlanas. Estes cuestionarios foron desenvolvidos para aplicarse nun contexto terapéutico. Poden eliminarse as preguntas máis evidentes antes de pasalo. Tamén pode ser útil o elaborado por Ramírez (2000). *Creencias aprendidas sobre la superioridad del hombre* para traballar con homes agresores en parella.

Para o estudo da violencia de xénero, o Ministerio de Xustiza español desenvolveu tamén unha *Guía y Valoración Integral Forense de la Violencia de Género* coordinada polo Médico Forense Sr. Cobo, (2006).

Tamén necesitaremos coñecer os factores que fan que se desencadee a violencia de xénero. A valoración do risco é moi útil nos tribunais, xa que tras a detención dunha persoa que cometeu un feito delituoso de violencia de xénero, o estudo do risco pode indicar que o máis axeitado para este suxeito sexa unha medida de afastamento da vítima ou incluso a prisión preventiva. Serve tamén para asesorar a xuíz sobre o tipo de condena máis adecuada para o suxeito e cando xa está cumprindo condena no sistema penal, para establecer os permisos.

Os factores de risco de violencia intrafamiliar segundo Hotaling e Sugarman (1986, cit. en Andrés Pueyo, 2009) entre outros son:

- Ser vítima de violencia na infancia ou adolescencia.
- Consumo de alcohol.
- Ser testemuña de violencia cara aos outros membros da familia de neno.
- Desemprego.
- Baixo nivel de ingresos.
- Baixo nivel educativo.
- Falta de asertividade

En canto a instrumentos desenvolvidos para realizar a valoración de risco están:

- El DA (Danger Assessment Tool) é un instrumento deseñado para valorar o risco de asasinato da muller nas relacións de parella. Creouno Campbell (2004, cit. en Andrés Pueyo, 2009) e consta dun listado composto por 20 factores de risco que se analiza despois de entrevistar a vítima.
- Valoración do risco de violencia coa axuda do protocolo S.A.R.A de Kropp, Hart, Webster e Eabes adaptado por Andrés e López (2005).

Menores

En canto aos malos tratos e á negligencia nos menores pode servirnos de guía as indicacións sobre as necesidades infantís que Barudy e Dantagnan (2005) estudaron que deben ter cubertas os menores, ou os estudos desenvolvidos sobre os factores de maltrato infantil que aconsellarían a declaración de desamparo dun menor ou os criterios para decidir a separación definitiva dun menor da súa familia de Paul e Arrubarrena (2001).

E para o estudo da declaración do menor vítima de abuso sexual Steller e Koehnken, (1994) desenvolveron o *Análisis de la Validez de la Declaración o SVA* (Statement Validity Assessment) que comprende:

- Unha entrevista ao menor realizada mediante un protocolo por exemplo con: Protocolo del Estado de Michigan, (1998) ou Protocolo de NICHD, (2007). Gravada en audio ou vídeo.
- A Análise de Contido Baseado en Criterios (CBCA) que axuda a examinar o contido da declaración do/a neno/a transcrita.
- A lista de validez na que se analizan criterios externos á declaración do menor como a motivación do menor e da súa contorna, a compatibilidade con outras declaracións... trataríase da avaliación global.

Sería aconsellable que a dita valoración se realizara de maneira interdisciplinar por un psicólogo e un traballador social. Contando durante o proceso e na valoración final co asesoramento dun médico forense como se propón no protocolo de intervención de *Trabajo Social y Psicología en la Administración de Justicia Costarricense* elaborado por Aguilar e outros (2006).

Familia

Para o estudo dos asuntos do xulgado de familia pode sernos útil:

- Ter formación sistémica para interpretar o conflito familiar.
- Psicología evolutiva e do menor.
- Entrevistas protocolizadas para pais/nais e menores.
- Entrevistas familiares con técnicas sistémicas:

- Dos menores con cada pai/nai.
- Visitas a domicilio e observación do menor coa familia extensa.

Algúns cuestionarios para menores:

- Escala de crenzas infantís sobre o divorcio parental.
- Relacións parento-filiares valoradas polos/as fillos/as.
- Lista de preferencias infantís. Versións traducidas e modificadas por Marta Ramírez da Escola de Kurdek e Berg (1987, op. cit. en Ramírez, 2003).

Garda e custodia compartida

Actualmente unha das demandas máis habituais aos equipos psicossociais nos tribunais de familia é a conveniencia de establecer a garda e custodia compartida en asuntos contenciosos, nos que os pais/nais non chegan a acordos sobre o tipo de custodia. É necesario, polo tanto, investigar criterios científicos que deben darse nas familias para poder establecer a garda e custodia compartida sen que iso supoña poñer en risco o menor.

En comunidades autónomas como Aragón, Cataluña e Valencia lexislouse respecto a esta materia e a garda e custodia compartida será a preferente para que a ditasen os tribunais nos casos de divorcio e separación de parellas de feito.

O traballador social Alcázar (2011) está investigando actualmente os criterios que terían que darse nunha familia e habería que estudar na pericial para aconsellar ao tribunal a garda compartida. Os que propón, que foron recollidos de diferentes estudos sobre a materia son os seguintes:

- Corresponsabilidade dos pais.
- Baixo nivel do conflito.
- Implicación de ambos os dous na crianza.
- Proximidade dos domicilios.
- Vontade dos menores (ter presente a posibilidade de manipulación).
- Proposta dun plan realista por parte de quen fai a demanda da garda compartida.

Incapacidade, internamento e malos tratos aos anciáns

As traballadoras e os traballadores sociais dos diferentes servizos sociais asesoran en moitas ocasións aos tribunais nos procedementos de incapacidade e internamento. Son profesionais que demandan procede-

mentos de incapacidade e internamento ás fiscalías e de internamento urxente aos tribunais en situacións de risco vital para as persoas. Tamén lle solicitan en ocasións ao Tribunal a remoción dun titor cando quen posúe a tutela non exerce a súa función de maneira adecuada.

Existen diferentes protocolos para solicitar a incapacidade a través das fiscalías. Ante os tribunais pódese solicitar o internamento xudicial ou medidas sobre o patrimonio dun presunto incapaz como Medida cautelar (artigo 762 CC).

Para determinar a incapacidade o tribunal apoiase no artigo 200 do CC: *“Son causas de incapacitación las enfermedades ou deficiencias persistentes de carácter físico ou psíquico, que lle impiden á persoa gobernarse por si mesmas”*. Polo que os informes periciais irán encamiñados a demostrar esas causas. Hai cuestionarios e escalas que poderemos utilizar para reforzar o noso estudo:

- Actividades básicas para a vida cotiá: Test Bartel e Test Lawton Bordy.
- Escala sobre a carga do cuidador. Escala Zarit.
- Deterioro cognitivo: Minimental test ou test de Pfeiffer.
- Alimentación. Mini Nutricional Assessment.
- Protocolo de entrevista para a sondaxe de maltrato a unha persoa maior Canadian Task Force e American Medical Asociación. Recollido no protocolo do Servicio Riojano de Salud (Aretio, 2004).

A INTERVENCIÓN DO TRABALLO SOCIAL EN ASUNTOS PENAIS. A VALORACIÓN SOCIAL DA IMPUTABILIDADE.

A imputabilidade consiste nun determinado grao de normalidade nas facultades psíquicas da persoa, que lle permite coñecer que o seu comportamento é ilegal e actuar de acordo coa dita comprensión (Charco, 2010).

Conceptos básicos para entender a imputabilidade.

Definición de delito: delito é toda acción, típica, antixurídica, culpable e punible.

- Acción: acto humano u omisión.
- Típica e antixurídica: tipificada polas leis penais de cada país. Contraria a dereito.
- Culpable: ten que referirse a un suxeito imputable. Capaz.
- Imputabilidade: é a capacidade que ten o suxeito para poder actuar no campo do dereito penal (un menor o un alleado non teñen capacidade. Non son responsables).

– Punible: a pena como característica do delito.

Responsabilidade criminal:

Todos os caracteres do delito teñen que concorrer para que xurda a responsabilidade penal. Existen unhas causas eximentes da responsabilidade criminal que son as chamadas causas de imputabilidade e outras atenuantes que fan que diminúa a imputabilidade.

As causas que eximen da responsabilidade criminal veñen recollidas no art. 20 do *Código Penal*:

- 1.- O que ao tempo de cometer a infracción penal, a causa de calquera anomalía ou alteración psíquica, non poida comprender a ilicitude do feito ou actuar conforme a esa comprensión.
- 2.- O que ao tempo de cometer a infracción penal se atope en estado de intoxicación plena polo consumo de bebidas alcohólicas, drogas tóxicas, estupefacientes, substancias psicotrópicas ou outras que produzan efectos análogos...
- 3.- O que, por sufrir alteracións na percepción desde o nacemento ou desde a infancia, teña alterada gravemente a conciencia da realidade.
- 4.- O que obre en defensa da persoa ou dereitos propios ou alleos...
- 5.- O que, en estado de necesidade, para evitar un mal propio ou alleo lesione un ben xurídico doutra persoa ou infrinxa un deber...
- 6.- O que obre impulsado por medo insuperable.
- 7.- O que obre en cumprimento dun deber ou no exercicio lexítimo dun dereito, oficio ou cargo.

Nos supostos dos tres primeiros números non se lles condena e se aplica, no seu caso, as medidas de seguridade previstas no *Código Penal*.

As circunstancias que atenúan veñen recollidas no artigo 21 do *Código Penal*:

“Son circunstancias atenuantes as do capítulo anterior (art. 20) cando non concorran todos os requisitos necesarios para eximir a responsabilidade”.

O Traballo Social pode intervir durante a instrución do caso como perito. O informe social pode ser necesario:

- Para valorar aspectos sociais que poden influír nas imputabilidades.
- Para axustar as medidas rehabilitadoras a impoñer na sentenza.

Matesanz e Ruiz (2011) realizaron un estudo sobre Traballo Social e imputabilidade no que se estudaron 14 sentencias (1 do Tribunal Supremo, 8 de audiencias provinciais e 5 de xulgados do penal) nas que a traballadora ou traballador social interveu na instrución como perito, ben de maneira individual ou en equipo e o seu pericial influíu no tribunal á hora de apreciar algún grao de imputabilidade. E chegaron á conclusión de que o informe social lle pode servir ao tribunal:

- Para entender por que se produce o feito delituoso
- En que contexto se produce.

A proposta de medida rehabilitadora facilita o individualizar a pena, xa que pon á disposición do tribunal os recursos do individuo e da súa comunidade para establecer a medida concreta que se debe aplicar en cada individuo.

O traballo interinstitucional entre traballadores/as sociais na fase de instrución facilítalle ao tribunal os datos sobre violencia que se recollen noutros servizos. Para que isto sexa posible, as traballadoras e os traballadores sociais de atención primaria e especializados deben de recoller no seu expediente a historia de violencia familiar, se a houbese, aínda que a vítima non desexe denunciar.

A AUTOPSIA SOCIAL. ESTUDO SOCIAL POSMORTEM. O ESCENARIO DO DELITO DE VIOLENCIA FAMILIAR.

O traballador social Garzón (2011) refire que da mesma maneira que na investigación dun delito se estuda o escenario onde se cometeu e recóllense as probas que se utilizarán posteriormente para poder acusar unha persoa, o que se chama escenario posdelito, nas mortes como consecuencia da violencia intrafamiliar existe tamén un escenario de produción do delito que pode ser estudado a través dun proceso de abstracción sociolóxica. A este estudo chámasele: a autopsia social.

Intervín como perito nalgúns casos nos que un membro da familia falecera, onde o seu agresor era outro membro do núcleo familiar, para realizar o que para min era un estudo da imputabilidade pero que segundo Garzón sería una autopsia social e segundo a traballadora social González (2011) de Arxentina sería un estudo posmortem. González está sendo requirida actualmente polos Tribunais de Salta para investigar nos casos que ocorreu un asasinato. Na súa exposición no I Encuentro Trabajo Social Forense de Costa Rica sinalou que desenvolveu técnicas para investigar as relacións da vítima antes da súa morte e que eses datos lle serven en ocasións ao tribunal para coñecer a causa da morte e a atopar o asasino.

Con base nestas reflexións e ás intervencións que tiven neste tipo de casos proponho que se recolla:

- Estudo dos compoñentes do grupo familiar (a súa historia e a súa situación antes do falecemento).
- Estudo da vítima. Como non podemos contar coa versión da vítima, podemos inferila en parte estudando os documentos (fotografías, correos electrónicos, mensaxes telefónicas, documentos oficiais...) e os testemuños de familiares, amigos, compañeiros, veciños...).
- Estudo dos factores socio-culturais, laborais e económicos que puideron actuar como estresores.
- Estudo das relacións familiares, a súas pautas de interacción, para iso aplicaremos a teoría de sistemas. A familia é un grupo natural que no curso do tempo elaborou pautas de interacción. Estas constitúen a estrutura familiar que rexe o funcionamento dos membros da familia e define a súa gama de condutas.

As familias son sistemas multi-individuais, pero son pola súa vez sub-sistemas de unidades máis vastas: a familia extensa, a comunidade cultural, a sociedade como un todo. A interacción con estas unidades máis vastas xeran boa parte dos problemas nos que se ve inmerso o individuo.

As interdependencias afectivas, económicas, de vivenda, permisos de residencia, laborais, de intención de cambio de custodia dos fillos, de roles asignados, empoderamento da vítima de violencia de xénero, entre outros datos poden servir para interpretar a violencia con consecuencia de morte que nun momento determinado un membro pode exercer contra outro e interpretar a responsabilidade do agresor.

AS NOVAS TECNOLOXÍAS

Como se foi vendo, as traballadoras e os traballadores sociais forenses intervimos sós ou en equipos interdisciplinares, en diferentes tipos de xulgados e en diferentes lugares xeográficos. Sempre botei en falta o traballo social en equipo, porque o consideraba enriquecedor e irremprazable. As novas tecnoloxías ofrécennos a posibilidade de compartir as nosas experiencias, aclarar dúbidas, debater, investigar, medrar... Por iso impulsei a creación dun foro de debate chamado Trabajo Social Pericial que se atopa aloxado dentro da Red Iris en: <http://www.rediris.es/list/info/tspericial.html>. Lugar no que ademais se foron colgando diferentes documentos elaborados por traballadores sociais tanto de España como de Sudamérica, e aproveito esta publicación para convidar a todos os colegas que estean interesados en ir descubriendo este campo profesional.

pilar.ruiz.rodriguez@gmail.com

BIBLIOGRAFÍA

- Aguilar, I.; Chacón, L.; González, R.; Jiménez, S.; Loaiza, M.; Meza, L.; Mora, N.; Murillo, F. e Ortiz, J. (2007). *La Intervención de Trabajo Social y Psicología en la Administración de Justicia Costarricense. Poder Judicial*. Recuperado o 15 de agosto de 2012 de: http://bscw.rediris.es/pub/bscw.cgi/4269719?client_size=1276x600.
- Alcazar, R. (2001). *Instrumento de Evaluación de Custodia Compartida*. (En estudio). Recuperado o 14 de agosto de 2012 de: http://bscw.rediris.es/pub/bscw.cgi/4269719?&&client_size=1259x600
- Aretio, A. (2004). (Coord) *Programa integral de detección y abordaje de la violencia doméstica desde el sistema sanitario público*. Gobierno de La Rioja.
- Andrés-Pueyo, A. (2009). La predicción de la violencia contra la pareja. En E. Echeburúa, J. Fernández-Montalvo e P. Corral. *Predicción del riesgo de homicidio y de violencia grave en la relación de pareja*. Valencia: Reina Sofía.
- Barudy, J. e Dantagnan M. (2005). *Las necesidades infantiles en Los buenos tratos a la infancia*. Barcelona: Gedisa.
- Bosch, E. e Ferrer, V. (2002). *La voz de las visibles. Las víctimas de un mal amor que mata*. Cátedra.
- Charco, M.ª L. (2010). *Curso sobre violencia de género*. Cáceres: Ministerio de Justicia.
- Cobo, P. Coord. (2006). *Guía y Manual de Valoración Integral Forense de la Violencia de Género*. Madrid: Ministerio de Justicia.
- DSM-IV-TR (2003). *Manual Diagnóstico y Estadístico de los Trastornos Mentales*. (Texto revisado). Barcelona: Edición Española. Masson.
- Echeburúa, E. e de Corral, P. (1998). *Manual de violencia familiar*. Madrid. Siglo XXI.
- Garzón, R. D. (2011). *La escalada de la violencia conyugal. Edité par l'auteur. Montreal*. Recuperado de www.actiweb.es/rugarzon.
- González, S. (2011, outubro). *I Encuentro de Trabajo Social Forense en Costa Rica*. Recuperado o 15 de agosto de 2012, de <http://www.poderjudicial.go.cr:81/prensa/boletin.php?b=55#>
- Hirigoyen, M. F. (1999). *El acoso moral. El maltrato psicológico en la vida cotidiana*. Barcelona: Paidós.
- Jacobson, N. ye Gottman, J. (2001). *Hombres que agreden a sus mujeres*. Barcelona: Paidós.
- Juárez, J. R.; Mateu, A. e Sala, E. (2007). Criterios de evaluación de la credibilidad en las denuncias de Violencia de Género. Presentado en el III

- Congreso de Psicología Jurídica y Forense. Universidad de Oviedo.* Recuperado o 14 de agosto de 2012, de: <http://www.recercat.net/bitstream/handle/2072/182690/SC-3-143-07-cas.pdf?sequence=1>
- Kropp, P. R.; Hart, S. D.; Webster, C. D. e Eaves, D. (Adaptación de Andrés, A. e López, S.). (2005). *Manual para la valoración del riesgo de violencia contra la pareja*. S.A.R.A. Barcelona: Universidad de Barcelona.
  - Matesanz, R. e Ruiz, P. (2011). *Trabajador Social e Imputabilidad*. *Red Iris*. Recuperado el 14 de agosto de 2012, de: <http://bscw.rediris.es/pub/bscw.cgi/d4271685/Trabajo%20Social%20Forense%20e%20Imputabilidad.pdf>.
  - Michigan. Grupo de Trabajo del Gobernador para la Justicia del Menor y Agencia para la Independencia de la Familia del Estado de Michigan. (1998). *Protocolo de Entrevista Forense*. Traducción de Eugenia Cabañas en lista de Psi-Forense. Mayo 2003. Recuperado o 14 de agosto de 2012, de: <http://bscw.rediris.es/pub/bscw.cgi/d368331/Protocolo%20Entrevista%20Forense.pdf>
  - NICHHD, *Protocolo para las entrevistas en la investigación de víctimas de abusos sexuales* (revisión 2007) de Lamb, Orbach, Hershkowitz, Esplín e Horowitz (traducido por C. Omaña e J. L. González) (Unidade Técnica da Policía Xudicial da Garda Civil, marzo de 2008). Recuperado o 14 de agosto de 2012, de: <http://bscw.rediris.es/pub/bscw.cgi/d907469/PROTOCOLO%20DEL%20NICHHD%20Revision%202007.pdf>
  - Paúl de, J. e Arrubarrena, M. I. (2001). *Manual de Protección Infantil*. Barcelona: Masson.
  - Palacios, J. (1988). *La Enseñanza en las Instituciones Españolas para la "Reforma" de Menores (IX). Los intentos de modernización en la obra tutelar*. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales.
  - Ramírez, F. A. (2000). *Violencia masculina en el hogar. Alternativas y soluciones*. México: Pax.
  - Ramírez, M. (2003). *Cuando los padres se separan*. Madrid: Biblioteca Nueva.
  - Steller, M. e Koehnken, G. (1994). Análisis de las declaraciones basado en criterios. En D. Raskin. *Métodos psicológicos en la investigación y pruebas criminales*. Bilbao: Desclée de Brouwer.
  - Villavicencio, P. (1999). *Curso sobre La intervención de los profesionales de los Servicios Sociales básicos en la detección, tratamiento y derivación de las mujeres que sufren violencia doméstica*. Logroño: Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales.
  - Walker, L. (1979). *The Battered Women*. Nueva Cork. Harper and Row Publishers. (Traducción M. R. Cordero). Recuperado o 14 de agosto de 2012 <http://webs.uvigo.es/pmayobre/06/arch/profesorado/feli/agredidas.doc>